

K EXPLANÁCII JAZYKOVÉHO ŠTÝLU¹

JURAJ DOLNÍK

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko

DOLNÍK, Juraj: Toward an explanation of speech style. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2024, Vol. 75, No. 1, pp. 5–18.

Abstract: The study focuses on the formulation of ideas as a contribution to the explanatory theory of speech style. Ideas relate to the ontological basis of style, the fundamental role of sociocultural meanings, the rationality of stylistic knowledge, and the deep motivation of stylistically relevant linguistic behavior and action in social interaction. The author approaches style from a holistic position based on the belief that speech style is integrated into the ways of human activity as a whole controlled by a pragmatic subject. In the center of attention is the subject of style, who discovered sociocultural meanings tied to the ways of activities, developed the ability of stylistic adaptation to current conditions of social interaction, and learned to deal with stylistic knowledge with appropriate rationality in communication practice. The author also answers the question of what laws and principles underlie the existence of style, its subject and stylistic behavior and actions.

Keywords: style, explanation, social interaction, holistic position, subject of style

ÚVOD

Nasledujúci výklad je koncipovaný ako príspevok k explanácii jazykového štýlu, nesmeruje k náčrtu explanačnej teórie, ktorej rozpracovanie by viedlo k vedeckému vysvetleniu tohto fenoménu, ale k formulovaniu myšlienok ako podnetov k vypracovaniu takej teórie. Rezonuje v ňom teoretickopoznávacia požiadavka vyvážiť rozmanité deskriptívne prístupy k jazykovému štýlu pokusmi o jeho explanáciu (užitočné prehľady o aktuálnych prístupoch podávajú práce: Orgoňová 2020; Orgoňová 2022; Bohunická 2020). Nosnými piliermi ponúkaných myšlienok sú idey o ontologickom základe jazykového štýlu, fundamentálnej role sociokultúrnych významov, racionalite stylistických znalostí a hĺbkovom motíve stylisticky relevantného správania a konania (jazykovej aktivity) v sociálnej interakcii. V texte sa ozrejmuje, že štýl je založený na imanentnej vlastnosti bytia, ktorej sa človek zmocnil jej semiotizáciou, zahŕňajúcou schopnosť dištinktívneho vnímania a interpretácie. To, že sa v ňom častejšie hovorí o štýle bez prívlastku jazykový, signalizuje holistický prístup

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22- 0275.

k tomuto fenoménu, demonštrujúci presvedčenie, že jazykový štýl je integrovaný do spôsobov aktivít človeka (jeho správania a konania) ako celku ovládaného pragmatickým subjektom (v pozadí je všeobecne známy spor medzi prívržencami celostného a modulového chápania kognitívneho sveta človeka: Je tento svet organizovaný celok, ktorý sa nedá vysvetliť na základe postulovaných autonómnych modulov, alebo naopak?). Pozornosť sa upriamuje na subjekt štýlu, ktorý objavil sociokultúrne významy viazané na spôsoby aktivít, vyvinul v sebe schopnosť štylistickej adaptácie na menlivé podmienky sociálnej interakcie a v komunikačnej praxi sa naučil zaobchádzať so štylistickými znalosťami s primeranou racionalitou. V súlade s témou výkladu sa odpovedá aj na otázku, aké zákony a princípy sú v základe existencie štýlu, jeho subjektu i štylistického správania a konania. Prvým krokom je však rozvedenie idey o ontologickom základe jazykového štýlu, ktorú nadhodila napríklad aj Daniela Slančová: „Nie je nosné pýtať sa na zmysel štýlu; štýl jednoducho existuje, lebo nemôže neexistovať; ako spôsob (verbálnej) interakcie je neoddeliteľnou, imanentnou súčasťou ľudského sociálneho správania“ (Slančová 2003, s. 213). Inak povedané, nedá sa neštylizovať.

ONTOLOGICKÝ ZÁKLAD JAZYKOVÉHO ŠTÝLU

Môžeme vyjsť zo všeobecne známej tézy – prvej pragmatickej axiómy – v teórii ľudskej komunikácie, podľa ktorej sa nedá nekomunikovať (Watzlawick – Beavin – Jackson 1969), a teda – môžeme doplniť – nedá sa ani neštylizovať. To, že sa nedá nekomunikovať, plynie – z môjho pohľadu – z toho, že sme evolučne nadobudli status subjektu. Udialo sa to v ére konštituovania protočloveka, keď sa predhumánna bytosť vymaňovala z „čistého“ prírodného stavu a dospela do vývojového štádia, keď dokázala semiotizačne vnímať svoje okolie. Status subjektu nadobudla tým, že sa v nej vyvinula dispozícia na vnímanie predmetov, javov, diania v okolí ako znakov, teda foriem, ktorým prisudzovala významy. Schopnosť objavovať významy je konštituent subjektu, a teda človek ako subjektová bytosť sa vyznačuje imanentnou nastavenosťou na interpretáciu (v zmysle „prisudzovať niečomu význam“). Preto môže mať pre nás akékoľvek správanie niekoho komunikačný charakter, jeho semiotická dispozícia a interpretačná nastavenosť spôsobuje, že je v stálej pohotovosti vnímať v ňom formu s významom, a teda registrovať správanie ako komunikačný akt – akt, ktorého základom je, že istou formou sa sprostredkúva istý význam. Naše správanie je vystavené takej nastavenosti iných v sociálnointerakčných situáciách, a tak principiálne nemôžeme nekomunikovať („princiipiálne“ tu znamená, že sa vždy môže vyskytnúť niekto, kto naše správanie semiotizuje, a teda ho vníma ako formu sprostredkujúcu istý význam). Keďže naše správanie je vždy správanie nejakým spôsobom, nedá sa ani neštylizovať, t. j. správať sa tak, aby spôsob nemohol byť interpretovaný na pozadí jeho vnímania ako realizácie jedného z možných spôsobov. To, že sa správania ľudí vyskytujú v rozličných spôsoboch, je zakotvené v našej skúsenostnej zna-

losti. Otázka hlbavého zvedavca, kde je prameň skutočnosti, že sa nemôžeme správať inak ako nejakým spôsobom, ho privádza až k základu existencie vôbec v svetle novodobej – neklasickkej – vedy, ktorá vychádza z princípu neurčitosti. Týmto princípom sa vysvetľuje zložitost' nášho sveta a možné chaotickosti v ňom. Čítame, že „podľa S. Hawkinga spočíva príčina zložitosti nášho sveta a jeho detailnej štruktúry v princípe neurčitosti v raných štádiách nášho vesmíru, tam bol založený celý súbor jeho možných histórií“ (Černík – Viceník – Višňovský 1997, s. 212). To znamená, že vesmír by mohol byť aj iný a my sme svedkami jedného spôsobu jeho existencie z jeho možných spôsobov. Týka sa to, samozrejme, všetkých systémov, fyzikálnych, chemických, biologických i sociálnych, ktorým je tak vlastné, že aj nepatrné zmeny v ich stave môžu viesť k celkom odlišnému vývinu aj chaotickému správaniu. Z princípu neurčitosti teda plynie kontingentnosť – všetko by mohlo byť aj inak. Z tohto presvedčenia o svete môžeme vyvodíť, že jedným z konštituentov existencie je kontingentnosť: všetko, čo jestvuje, by mohlo existovať aj iným spôsobom. Platí to aj pre každé správanie a konanie človeka, takže napr. keď teoretik komunikácie poukazuje na selektívnosť ako jej charakteristickú vlastnosť – komunikovať znamená musieť voliť z rozličných možností –, vyzdvihuje kontingentnosť každého selekčného rozhodnutia – rozhodnutia mohli dopadnúť aj inak (Luhmann 1984).

„Nedá sa neštylizovať“ v konečnom dôsledku je následok toho, že z evolúcie vzišla bytosť, ktorej zakladajúcou vlastnosťou je interpretačná intencionalita, t. j. forma vzťahu k svetu orientovaná na významy v ňom, a toho, že taká bytosť sa empiricky zasvätila do kontingentnosti sveta, zahŕňajúcej aj ľudské správanie, z čoho vzišla možnosť alternatívnym spôsobom existencie prisudzovať osobitný význam. Z toho plynie, samozrejme, aj to, že sa nedá nevnímať štýl. Čo však umožňuje interpretačnú intencionalitu vo vzťahu k spôsobom správania? Táto otázka nás vŕhne do sféry filozofického, resp. sociologického myslenia o pozadí, v ktorej nachádzame napríklad tento úsudok: „Každý intencionálny stav funguje, čiže určuje podmienky svojho navodenia, len na základe istého komplexu spôsobilostí v pozadí, dispozícií a schopností, ktoré nie sú súčasťou intencionálneho obsahu a nemohli by byť ani zahrnuté ako časť obsahu“ (Searle 2013, s. 141). V pozadí intencionálneho stavu, ktorý sledujeme, je dispozícia na orientačné rozlišovanie entít. Dokážeme rozlišovať predmety, javy a pod., a to tak, že ich rozlišovanie má pre nás orientačný zmysel, umožňuje nám orientáciu vo svete. Táto dispozícia je napr. v pozadí výskytu štruktúr „Postavte sa!“ a „Mohli by ste sa, prosím, postaviť“, vnímaných ako dva spôsoby výzvy s interpretáciou „strohosť“ a „prívetivosť“. Táto interpretácia je možná preto, lebo je nám vlastná rozlišovacia dispozícia spätá so znalosťou orientačného zmyslu rozlišovania. Vyvíjajúca sa ľudská bytosť nadobudla zmysel pre štýl tým, že túto dispozíciu uplatnila aj pri spoznaní (uvedomovaní) kontingentnosti a začala vnímať spôsoby existencie niečoho ako súčasť jej sveta, v ktorom sa musí vedieť orientovať. Dospievaním k interpretačnému vnímaniu spôsobov nadobudla schopnosť roztvárať v svojom svete zónu štýlov.

Výrok, že sa nedá neštylizovať ani nevnímať štýl, vypovedá aj o tom, že štylizovanie a recepcia štýlu sú objektívne určeným orientačným ozmyslovaním správania v sociálnych interakciách, dávaním významu realizovaným spôsobom rečového správania, čo pramení z objavu človeka ako sociálnej bytosti, že nemožnosť nejako sa nesprávať je využiteľná pri stvárňovaní sociálneho sveta. Využívanie tejto ozmyslovacej schopnosti je aktivita zakladajúca štýl (pre jasnosť výkladu: tým, že niečomu prisudzujeme význam, nadobúda pre nás zmysel – vieme to integrovať do našej asimilačnej bázy, a teda to spracovať ako niečo zrozumiteľné). Z výkladu plynie, že štýl je všade, kde nejaký interpret realizuje túto schopnosť. Týmto ubikvistickým vymedzením vyzdvihujem, že štýl ako produkt interakcie subjektu so spôsobmi aktivít vo svete je jeden z fundamentálnych determinantov zduchovňovania správania a konania aktérov. Z tejto perspektívy majú napr. mačky svoj štýl lezenia, ktorý subjekt môže interpretovať ako „elegantný“, alebo v lezení konkrétnej mačky môže postrehnúť modifikáciu v spôsobe, ktorý môže interpretovať napr. ako „agresivnosť“. Videné z tohto pohľadu, spôsoby akýchkoľvek aktivít môžu byť zduchovnené ako štýly. Výraznejšie to dávame najavo pri ľudských aktivitách, ako chôdza, maľovanie, myslenie, hovorenie, písanie a pod., ale principiálne platí, že všetko aktívne má potenciálny štýl. Jazykový štýl je exemplár v univerze štýlov ako produktov interakčnej aktivity subjektov sledovanej v jej spôsoboch. Interakčné pole tohto exemplára sa špecifikuje prívlastkom ‚sociálne‘. Jazykový štýl ako súčasť sociálneho štýlu je významnou orientačnou jednotkou človeka v sociálnom priestore.

FUNDAMENTÁLNA ROLA SOCIOKULTÚRNEHO VÝZNAMU

Keď teda hovorím o orientačnej ozmyslovacej schopnosti, zduchovňovaní spôsobov správania a konania aktérov a orientačnej jednotke, mám na mysli to, že genézu fenoménu štýl môžeme abstraktne rekonštruovať ako interpretačné spracovanie dištinkcií v spôsoboch správania a konania, založené na schopnosti dať takému spracovaniu zmysel, spočívajúci v tom, že sa ním utvárajú mentálne (duchovné) jednotky na orientačné ovládanie možných spôsobov aktivít, vnímaných ako sociálny štýl. Evolučným krokom k objaveniu tohto štýlu bolo vyvinutie bytosti s dispozíciou aj na semiotizáciu spôsobov správania a konania, teda na zaobchádzanie s nimi ako so znakmi – formami s významom –, čoho zmyslom bolo, že objavovanými sociálnymi významami sa odstraňovala neurčitosť rozličných prejavov aktivít (stav, keď sa tieto prejavy nevnímali ako niečo určité, niečo znamenajúce v sociálnom živote), takže sa utváral nový priestor v svete sociálnych interakcií a tým sa rozšírilo orientačné pole tejto bytosti v sociálnej praxi. Výrazová štruktúra „na orientačné ovládanie možných spôsobov aktivít“ sa vzťahuje na uvádzanie sociálne relevantných spôsobov aktivít do života, ako aj na ich recepciu. Orientačne ovládať pole možných spôsobov znamená mať schopnosť navodzovať také spôsoby aj identifikovať ich výskyt, a tak prejsť adaptovanosť na tento aspekt sociálnej interakcie (porov. s výkladom adaptácie ďalej).

Tým, že hovoríme o spôsoboch aktivít generujúcich sociálne významy, dávame najavo, že sa myšlienkovito pohybujeme nad rámcom biologického (fyzického) významu. Pokiaľ spôsoby aktivít, napr. v rámci kooperácie pri spoločnom love, mali len biologický význam – pri love ich význam spočíval v príspevku k biologickému prežitiu –, išlo o protohumánny štýl (štýl evolučne prvotného človeka). Spôsoby aktivít sa stali humánnym štýlom, keď sa im prisudzoval sociálny význam, napr. keď spôsob obliekania vyjadroval status jednotlivca v komunite. Explicitnejšie vyjadrené, ide o sociokultúrne významy – sociálne relevantné významy platné v danom kolektíve ako konštituenty jeho kultúry (výraz *kultúrny význam* odkazuje aj na chápanie kultúry ako spôsobu života, čiže životného štýlu istého kolektívu). Také významy začal produkovať až sociokultúrny subjekt (a teda tento subjekt sa objavil „vy-nájdenním“ sociálneho štýlu v svojom kultúrnom prostredí). Postupnou realizáciou sebaaktualizačného potenciálu tohto subjektu, spočívajúcou v navodzovaní sociokultúrnych významov, sociálny štýl sa rozvinul a utvoril – z pozorovateľského pohľadu – otvorený koherentný komplex spôsobov sociálnych aktivít so sociokultúrnymi významami, ktorého znalosť znamená disponovanie orientačnou kompetenciou pre príslušnú kultúru. Arbitrárnosť vzťahu medzi spôsobmi sociálnych aktivít a ich významami umožnila, že humánný štýl sa rozvíja ako sociokultúrne štýly – sociálne štýly platné v danej kultúre. Patria k nim aj jazykové štýly.

Z doterajšieho výkladu plynie, že jazykový štýl je spôsob jazykového správania a konania, t. j. jazykovej aktivity, ktorou sa sprostredkúva sociokultúrny význam. Tento štýl je tak založený na korelácii spôsobov jazykovej aktivity a kvality sociokultúrnych významov: zmena spôsobu tejto aktivity vyvoláva zmenu kvality tohto významu a naopak predstava významu novej kvality podnecuje k navodeniu zmeneného spôsobu aktivity. Riadiacim faktorom je, prirodzene, sociokultúrny význam, ktorý dáva zmysel premenlivosti spôsobu jazykovej aktivity, spôsobu používania jazyka, spočívajúcemu v adaptačnej štrukturácii jazykovointerakčného priestoru, ktorou sa tento priestor stáva orientačne transparentným. Výraz adaptačná štruktúra upriamuje pozornosť na existenčný predpoklad organizmu, ktorý sa vysvetľuje v darwinovskej evolučnej teórii, ako aj na fundamentálnu podmienku životaschopnosti – viability – vôbec, teda aj schopnosti dosahovať ciele aj napriek prekážkam (porov. Glaserfeld 2012). Účelné je tento výraz interpretovať ako navodenie poriadku konformného s preferovaným stavom priebehu a výsledku aktivity. Tento poriadok tvorí racionalitu aktivity. V tomto kontexte jazykový štýl sa ukazuje ako reprezentácia racionality spôsobu jazykového správania a konania v daných podmienkach jazykovej interakcie. Keďže racionalita pôsobí ako normativita, jazykoví aktéri sú orientovaní na štýlovú poriadkovitosť jazykových štruktúr uplatnením ich štýlového potenciálu (porov. s výkladom v práci Dolník 2018).

Štýlovým potenciálom sú ich možné sociokultúrne významy ako štýlové poriadkovité prvky, reprezentujúce konštituenty racionality spôsobu jazykovej aktivity. Jazykoví aktéri nadobúdajú zmysel (cit, dispozíciu) pre rozumenie týmto vý-

znamom, pre ich navodzovanie i objavovanie v komunikačnej praxi v rámci socializácie. Spoznávanie sociokultúrnych významov jednotlivcami v tomto procese je poznávaním seba ako sociokultúrneho subjektu v jeho jazykovom aspekte, svoju existenčnú zapojenosť do významového sveta utváraného ako zóna kultúry, ktorá ponúka mentálne konštrukty na orientáciu vo vôľových i mimovoľných prejavoch pôsobenia na recipienta spôsobmi jazykového správania a konania. O orientácii hovorím preto, aby som predišiel utvoreniu predstavy rigidných konštruktov, pomocou ktorých sa proste identifikujú sociokultúrne významy v jazykovej interakcii. Azda je primerané ich chápanie ako orientačných konštruktov, existujúcich v mysli ako „usadeniny“ opakovaných skúseností s výskytom takých významov v rozličných kontextoch. Pomocou týchto konštruktov v aktuálnom kontexte jazykoví aktéri významy aktuálne utvárajú, resp. navodzujú.

Prívlastok „sociokultúrny“ v štruktúre sociokultúrny význam teda vyjadruje, že ide o význam na nastolenie a regulovanie poriadku vzájomného pôsobenia aktérov v sociálnom kontakte, realizovanom spôsobmi používania jazyka, ale aj to, že tento význam je relevantný pre sociokultúrny celok. Takto určený význam je predmetom interpretačných vied, ktorých úloha je uchopiť významy, ktoré majú sociálne aktivity pre aktérov, a adekvátne opísať, čo vypovedajú znalosti o týchto významoch o živote sociokultúrneho celku (porov. Geertz 1987, s. 39). Sledovaním týchto významov aktéri sa správajú a konajú ako reprezentanti kultúrneho subjektu, ktorí sú nastavení na to, aby prostredníctvom týchto významov riadili recepciu prehovorov v duchu „filozofie prežitia“ ako takého subjektu. Motiváciou ich zameranosti na navodzovanie týchto významov je utvrdzovať sa ako taký subjekt, reprodukovať svoju kultúrnosubjektovú modalitu existencie a tým aj svoju kultúrnosubjektovú sebarealizáciu. V čom spočíva táto sebaidentifikácia (utvrdzovanie sa), sebareprodukcia a sebarealizácia prostredníctvom týchto významov? V tom, že aktéri spôsobmi jazykového správania a konania adaptačne riadia svoju seba projekciu, a to tak, aby sa uplatnilo ich reálne alebo potenciálne ego v sociálnej interakcii v danej kultúre (porov. s rozborom seba projekcie v práci Dolník 2012, s. 295 – 311). Do pozornosti sa dostáva seba projekcia ako perspektíva nazerania na jazykovú komunikáciu: komunikačná interakcia je konfrontácia seba projekcií aktérov.

Seba projekcia je externalizácia vnútorného sveta prostredníctvom jazykových aj mimojazykových znakov s rozličnou mierou transparentnosti, aby sa tak v komunikácii uplatnil egocentrizmus s adaptovanou aktualizáciou. Keďže egocentrizmus je základný spôsob fungovania vnútorného sveta jednotlivca, do komunikačného diaľnia vstupujú egocentrickí aktéri s imanentnou zameranosťou na heteroakceptáciu – „byť uznávaný“ – čo fundamentálne určuje ich prístup k spôsobu komunikácie, a teda používania jazyka. Heteroakceptačný prístup je „metodológia“ komunikantov, ktorá funguje ako vnútorná normatívna sila, orientujúca na navodzovanie sociokultúrnych významov, ktoré – viac alebo menej zjavne – prispievajú k sociálnemu pomeru „byť uznávaný“. Úspešnosť štylizácie prvoplánovo môžeme opísať tak, že

aktér dosiahol svoj zámer, napr. zdvorilosťou, prívetivosťou, ohľaduplnosťou posilnil solidarnosť, agresivitou presadil svoju pravdu, detailným opisom prehĺbil zážitkovosť, abstraktnosťou podnietil recipientov k teoretickému mysleniu atď. Ak nás zaujíma, z akého zdroja vzhádzajú také zábery, dostávame sa k heteroakceptácii. Pre aktéra dosahovanie takých zámerov je prostriedkom presadzovania heteroakceptačnej vôle. Opiera sa o presvedčenie alebo predpoklad, že realizovaný spôsob jazykového správania a konania je kongruentný so stavom „byť uznávaný“ v želaných aspektoch, napr. ako zdvorilý človek, energická osobnosť, pútavý rozprávač, vtipný glosátor a pod. Môžeme si zafixovať, že adaptačné riadenie spôsobov jazykových aktivít heteroakceptáciou reprezentuje racionalitu seba projekcie (o heteroakceptácii porov. ďalej).

RACIONALITA ŠTYLISTICKÝCH ZNALOSTÍ

Áká racionalita je vlastná komplexu sledovaných sociokultúrnych významov? František Miko ponúkol model funkčného (výrazového) systému textu, založený na sledovaní funkčných možností textu so zakladajúcim protikladom operatívnosti a ikonickosti, ktorý sa postupne rozvádza ako usporiadaná štruktúrna realizácia globálnej funkcie textu, a vyslovil predpoklad, „že na nejakom podobnom interiorizovanom modeli textu sa zakladá aj praktická schopnosť hovoriacich orientovať sa v tomto procese. Potreba orientácie v relatívne vysokom počte funkčných aspektov reči sa netýka len aktívnej rečovej činnosti, ale uplatňuje sa aj v jej recepcii a funkčnej interpretácii a potom aj pri hodnotení a kvalifikácii rečovej činnosti iných. Len na základe toho sme vlastne schopní reč iných vnímať a rozumieť jej (Miko 1989, s. 43). Otázka je, či jeho modelové zobrazenie postupného rozvíjania ikonickosti a operatívnosti výrazu, vytvárajúceho línie protikladných výrazových kategórií, nie je len produkt „elegantnej“ logiky, ktorý sa implantoval do vnútorného sveta používateľa jazyka ako bázová zložka jeho štylistickej kompetencie (podobne si iste všetci kladieme otázku pri posudzovaní statusu jazykového systému v zmysle langue). F. Mikovi sa táto otázka iste ukrádala do mysle, keď hovoril o nejakom podobnom zvnútornenom modeli, pričom nemusel mať na mysli len to, že teoretický model nemôže byť totožný s modelovanou realitou. Ale predsa sa domnieval, „že niečo ako takúto orientačnú sieť musíme mať skúsenosťou vyabstrahovanú aj v našom vedomí“ (tamže), ktorá slúži ako akýsi algoritmus pri tvorbe textu, takže „výrazová štruktúra textu je ‚odtlačkom‘ riadiaceho výrazového systému a celého reálneho univerza výrazových vlastností, ktoré intuitívne existuje a pôsobí v individuálnom a spoločenskom vedomí“ (op. cit., s. 92).

Bez váhania môžeme povedať, že Mikov dômyselný systém je deskriptívne adekvátny. Keď sledujeme texty z hľadiska výrazových vlastností použitých jazykových štruktúr, skutočne ich môžeme opísať ako „odtlačok“ jeho systému (treba však dodať, že aj opis štylistických štruktúr textov z inej metodologickej pozície môže

byť adekvátny: opis primerane zobrazuje zistené fakty). Je však jeho systém aj explanačne adekvátny? Podáva adekvátne vysvetlenie racionality štylistickej stránky textov, teda poriadku v jej základe, ktorý zodpovedá tomu, ako zaobchádzajú s touto stránkou textov aktéri (tvorcovia a recipienti)? Je adekvátne tvrdenie, že vo výrazovej štruktúre daného textu tento systém sa síce „odtláča“ selektívne, ale „vždy je však v tom“ – ako východisková a orientačná základňa – prítomný celý výrazový systém? (tamže). Otázne je, či celý výrazový systém, ktorý je „vždy v tom“, sa skutočne týka reprezentácie štylistických znalostí aktérov (a nie adekvátneho opisu lingvistom). F. Miko asi predpokladal, že psycholingvistické, resp. kognitívnolingvistické výskumy by jeho teóriu potvrdili ako explanačne adekvátnu. Nie je mi známe, či sa také experimentálne kroky aj urobili. Moje pochybovanie sa opiera jednak o kontraintuitívnosť predpokladu, že v pamäti používateľov jazyka je uložený taký systém (ako bežný používateľ jazyka sám nemám pocit, že takým systémom disponujem), a jednak o mnohé námietky – vrátane mojich – proti téze, že „za“ rečou je systém v chápaní klasickej systémovej lingvistiky, s ktorou je Mikova teória kompatibilná (porov. s jeho výrokom: „Vlastnú realitu komunikácie predstavuje reč, jazyk je internalizovaným predpokladom, a to ako jej riadiaci faktor“; op. cit., s. 11). Moja empatia s F. Mikom – excelentným mysliteľom – vzbudzuje vo mne pocit, že pri týchto výrokoch v kútiku duše sa musel cítiť veľmi nepohodlne (takú skrytú nekomfortnosť z času na čas iste prežívame všetci), ale zvodnej sile logiky, dôslednému usudzovaniu, analýze a syntéze nie je ľahké odolať.

Moja hypotéza obchádza predstavu, že tento „systém vznikol zrejme pomaly, intuitívnym zovšeobecňovaním výrazových skúseností...“ a že „sa hovoriaci (...) pohybuje po riadiacej sieti výrazových kategórií“ (op. cit., s. 91), teda že sa zo zovšeobecnení „utká“ taká sieť. Obchádza ju preto, lebo sa do skúsenostných znalostí používateľa, týkajúcich sa významných spôsobov používania jazyka, implantuje rozum, ktorý vnáša do nich jemu vlastný poriadok, čiže poriadok, ktorý plynie z povahy rozumu, ale nie z povahy fungovania empirických znalostí. Východiskom môjho prístupu je konštatácia, že používatelia jazyka sú nastavení (aj) na efekty navodzované spôsobmi jazykového správania a konania, ktoré sú sociálne relevantné a vnímané ako súčasť sociokultúrnych významov (porov. s výkladom vyššie, že evolúcia „zrodila“ bytosť s dispozíciou na semiotizáciu spôsobov správania a konania). Jazyková komunikácia je aj riešenie problému, ktorý spočíva v odstraňovaní neurčitosti, týkajúcej sa spôsobu jazykovej aktivity (v súčinnosti s nejazykovými aktivitami) vzhľadom na ich primeranosť. Komunikant v role hovoriaceho / píšuceho stojí pred otázkou, ako má niečo urobiť, aby tým privolať primeraný význam, a v role prijímateľa pred otázkou, čo znamená, že to tak urobil. „Urobiť niečo“ je premenná, ktorej oborom je otvorená množina konštánt, takže hovoriaci / píšuci reaguje na otázky, ako ho má osloviť, ako má vyjadriť svoj cit, ako má opísať tento objekt, ako má vyrozprávať svoj zážitok atď., aby zvolený spôsob navodil želaný význam, a prijímateľ reaguje s otázkou, čo tento spôsob znamená. Príklady ukazujú, že ide

o zvýznamnený modus ilokučných aktov, chápaných ako „najmenšia úplná jednotka jazykového dorozumievania človeka“ s dodatkom, že „kedykoľvek si píšeme alebo si niečo rozprávame, vykonávame ilokučné akty“ (Searle 2015, s. 163), a teda že sa myšlienkovito pohybuje na pôde pragmatickej štylistiky, v ktorej sa na štýl nazerá ako na „sociálne relevantný (významný) spôsob vykonávania činnosti“ (Sandig 1986, s. 23).

Jasné je, že jednotliviec v primárnej socializácii nadobúda znalosť týchto spôsobov v interakčných kontextoch popri získavaní znalosti analogických spôsobov v oblasti nejazykovej činnosti. Tieto spôsoby si zvnútorňuje typizáciou na základe skúseností z opakovaných situačných kontextov alebo poučením inými. Typizácia vedie k znalosti, že sú typy interakčných kontextov a v nich sú zakotvené sociálne relevantné preferencie spôsobov realizácie ilokučných aktov, ktorých výskyt je v danom kontexte normálny. Interakčný kontext zahŕňa komunikačnú situáciu a komunikačný formát, takže znalosť typov sa týka oboch komponentov kontextu. Znalosti založené na sedimentácii asociácií medzi typmi kontextov a preferovanými spôsobmi v pamäti používateľov tvoria základ ich štylistickej orientačnej schopnosti (schopnosti orientovať sa v komplexe sociokultúrnych významov). Tieto asociácie sa, pravdaže, usadzujú v pamäti s ich motiváciou – sociokultúrnym významom, napr. významom „zdvorilosť“ je motivovaná asociácia medzi spôsobom ilokučného aktu žiadania realizovaného výrazom *prosím* a typmi situačných kontextov, v ktorých je tento význam akceptovaný. Nadobúdané štylistické znalosti sa ukladajú do pamäti ako súčasť pragmatických znalostí, týkajúcich sa sociálne relevantných spôsobov správania a konania vôbec v asociácii s typickými interakčnými kontextmi. Štylistické znalosti sú komponentom komplexu takých pragmatických znalostí, čo sa najviditeľnejšie prejavuje, keď tým istým výrazom označujeme jazykový aj nejazykový spôsob aktivity, ako napr. *zdvorilo ho osloviť* – *zdvorilo jej otvoriť dvere*, *familiárne sa s ním rozprávať* – *familiárne sedieť na návšteve*, *agresívne ho kritizovať* – *agresívne ho kopnúť*, *komicky ju požiadať o ruku* – *komicky sa smiať* a pod. Zámerne hovorím o komplexe, nie o systéme znalostí, čiže nepredpokladám, že ide o „siet“ znalostí, nejako podobnú Mikovmu systému výrazových hodnôt.

Racionalita komplexu týchto znalostí spočíva v poriadku utváranom ich vzájomným, teda praktickoúčelným zoskupovaním sociokultúrnych významových kategórií. Prejavuje sa v nej poznanie, že „sa každé vnímanie formuje jednak ako predmetné vnímanie, jednak ako kategoriálne vnímanie. Pri predmetnom vnímaní priradíme k sebe jednotlivé predmety podľa toho, aké miesto zaujímajú v určitej praktickej situácii (priradíme k sebe napríklad pílu, sekeru a drevo), pri kategoriálnom vnímaní priradíme k sebe jednotlivé predmety podľa určitého spoločného znaku (priradíme k sebe pílu sekeru a kladivo ako nástroje)“ (Černík – Viceník – Višňovský 1997, s. 237). Treba teda mať na pamäti rozdiel medzi umovou a pragmatickou kategorizáciou. Sledovaný poriadok je založený na schopnosti človeka realizovať svoju

praktickú činnosť spôsobmi a prostriedkami, ktoré sú konformné s jej účelom, čiže na schopnosti účelne ich združovať. K realizácii činnosti pristupuje opakovaním naučených spôsobov a prostriedkov v ich zviazanosti so zreteľom na účel činnosti, t. j. reprodukciou ich zviazanosti, alebo jej obmieňaním, ale aj utváraním nových zväzkov spôsobov a prostriedkov; prieslačným príkladom je varenie, ku ktorému kuchár môže pristupovať prostou reprodukciou osvedčených spôsobov a prostriedkov alebo čiastočnou aj totálnou inováciou. Táto schopnosť je univerzálna pragmatická vlastnosť človeka, teda vlastnosť človeka v jeho pragmatickej modalite, uplatňovaná v jeho činnostiach vôbec, čiže aj v komunikácii.

Ako adekvátne realite sa javí, že komunikant reaguje na komunikačné stimuly ako aktér činností, ktorý sa naučil alebo sa aj učí funkčne diferencovať spôsoby ich realizácií a vie, že tieto spôsoby sa koordinovane uplatňujú na dosahovanie sledovaného účelu. Táto znalosť a schopnosť konať podľa nej je v pozadí jeho štylistickej orientačnej bázy, prejavujúcej sa ako dispozícia na spoznanie významov spôsobov realizácie rečových aktov a na rozumenie ich koordinovanému výskytu v kontextoch. Vďaka tejto znalosti a schopnosti nepotrebuje orientačný systém výrazových prostriedkov, ako to predpokladá F. Miko, opierajúc sa o koncepciu systému založeného na princípe descendencie (systém sa utvára tak, že jeho prvky postupne zo seba „vyplývajú“; Miko 1989, s. 89). Čo potrebuje, nie je intuitívny model zodpovedajúci tomuto systémovému konštrukt, ktorý slúži „ako jeho riadiaci faktor“ (op. cit., s. 88), lebo – podľa autora – „aby sme odhalili „chybu“ v texte, musíme mať nejaké orientačné a normatívne pozadie“ (tamže), ale sedimentovaná skúsenosť, ktorej obsahom je komplex pružných zväzkov sociokultúrnych významov asociovaných s typmi kontextov a obmieňaných pri reakciách v aktuálnych kontextoch. Ovládanie tohto poriadku – týchto zväzkov s možnosťou obmieňania – zahŕňa jeho zvnútornenie ako normativity, riadiacej štylistickej reakcie i metareakcie, teda aj reakcie na „chybu“ v texte.

Z výkladu je zjavné, že domnienka o rozhodujúcom význame tohto poriadku pre štylistickú orientáciu a riadenie vlastných reakcií plynie z celostného prístupu ku komunikantovi v jeho štylistickej modalite. Pri tomto prístupe na komunikanta sa nazerá ako na aktéra integrovaného do sveta činností, založeného na spôsoboch konania, ktoré sú relevantné z hľadiska účelu činností. Integrovanosť aktéra je daná tým, že sa ten v tomto svete riadi zjednocujúcim princípom správania a konania, a to princípom účelnosti a analógie. Prvý princíp je zrejme človeku daný ako existenčná riadiaca sila: prvotnou motiváciou účelného konania bolo zachovanie svojej existencie – biologické prežitie. Vzišiel z „objednávky“ pudu sebazáchovy, ktorý nútil ľudskú bytosť držať sa spôsobov konania zabezpečujúcich prežitie. Potrebu udržiavať spôsoby konania vynucované zabezpečovaním prežitia uspokojovalo riadenie sa princípom analógie. Pôsobenie tohto princípu tkvie v tom, že orientuje aktéra na vykonané činnosti, aby aktuálne činnosti realizoval „v tom duchu, v tom zmysle“ (analógicky), a tak konal systematicky s vysokou efektívnosťou (úlohu analógie v mys-

lení a konaní nanovo oživilí Hofstadter – Sander 2018). Efektivitu analogického konania zvyšuje to, že princíp analógie neriadi len konanie na tej istej rovine – na rovine fyzickej alebo duševnej činnosti –, ale orientuje aj na možnosť uplatniť analógiu na konanie z odlišných rovín. Tak sa mohlo stať, že podľa spôsobov aktéri začali operovať na rovine rečovej činnosti (porov. príklady uvedené pri exemplifikácii jazykových a nejazykových spôsobov aktivity). Z tohto zistenia sa dá vyvodiť, že jednotlivci v socializácii sa učia rozlišovať relevantné spôsoby činností z hľadiska ich účelnosti a konať analogicky, teda systematicky s vysokou efektivitou. Ich orientačným pôdorysom sú spôsoby konania nadobudnuté v kontextoch a ich analogické deriváty, ktorými sa spôsoby efektívne systemizujú. Tento pôdorys je platný aj pre štylisticky relevantné spôsoby realizácie rečových aktov.

ROLA PRINCÍPU HETEROAKCEPTÁCIE

V systéme výrazových vlastností F. Mika má kľúčový význam kategória koncepcnosti, odrážajúcej koncepciu aktéra, „ktorá riadi výber výrazových vlastností, mieru ich relevancie a ich variabilitu v texte“ (Miko 1989, s. 74), takže štýl je vlastne „realizácia špecifickej koncepcie v špecifickej konfigurácii výrazových vlastností“ (tamže). K tomuto nazeraniu na štýl má blízko spomínané nazeranie na jazykovú komunikáciu ako konfrontáciu seba projekcií aktérov, spočívajúcich v externalizácii ich vnútorného sveta. Iste je to tak, „že autor sa vyjadruje tak, ako to zodpovedá jeho povahe, sklonom, záujmom, predsavzatiam, cieľom, citovému rozpoloženiu, jeho hodnotovému systému, jeho vzťahu k iným, to jest k ľuďom, k spoločnosti, tomu, ako mieni pri tom rešpektovať danú vecnú a komunikačnú situáciu a svojich partnerov v komunikácii, vcelku (...) ako to zodpovedá jeho stanovisku vo veci“ (tamže). Ale nie je v základe koncepcie autora nejaký faktor, ktorý zjednocuje jej zložky a riadi ich prejav v komunikácii? Otázka smeruje k nejakému princípu, ktorému sú tieto zložky podriadené. Pýtame sa, čomu podriaďuje autor svoje vyjadrovania zodpovedajúce jeho povahe, sklonom, záujmom, predsavzatiam, cieľom..., čo je tou normatívnou silou, ktorá fundamentálne pôsobí na aktéra pri jeho správaní a konaní v závislosti od jeho koncepcie. Musí to byť princíp, ktorý vzišiel z niektorých základných potrieb človeka ako prírodno-sociálnej bytosti. Vyššie som už poukázal na princíp heteroakceptácie, ale na tomto mieste ho treba spresniť.

Tento princíp vzišiel z troch druhov potrieb. Prvým druhom je potreba jednotlivca byť egalitne vnímaný, plynúca z rovnakého – prírodného – pôvodu ľudí. Vedomie tejto potreby stimuluje k presadzovaniu spoločenského poriadku založeného na rovnocennosti a rovnoprávnosti jednotlivcov a vzájomné uznávanie je aj predpoklad slobodného konania (výdatné myšlienky k tejto otázke podávajú klasikovia nemeckej idealistickej filozofie J. G. Fichte a F. Hegel; porov. Siep 2014; aj Honneth 1994). Na túto potrebu sa navrstvuje potreba uznávania toho, čo jednotlivec považuje za evalváciu svojho ega; porov. s výkladom psychológa, že „pojmy evalvace a devalva-

ce (pozitívni zhodnocení a znehodnocení) ega vyjadřují tedy základní aspekty dynamického fungování ega, které má tendence získavat evalvací a vyhýbat se devalvací“ (Nakonečný 1993, s. 211). K potrebe evalvácie ega patrí aj zachovanie tváre v zmysle výkladu E. Goffmana (1967), podľa ktorého tento jav sa vyskytuje v každom sociálnom konaní, a teda v každej sociálnej interakcii ide aj o túto pozitívnu sociálnu hodnotu. Tretím druhom je potreba istoty. Aj táto potreba sa považuje za jednu zo základných potrieb človeka (Kaufmann 1970). Ide o vôľu človeka cítiť sa bezpečne, neohrozene, a teda žiť v poriadku, ktorý je zárukou jeho istoty (porov. s klasickým výkladom poriadkovej istoty; Popitz 1992). Pocit jednotlivca, že ho iný uznáva, sa mu snúbi s pocitom, že ho ten neohrozí. Sociálna interakcia so zreteľom na tieto potreby je korektná, keď ich aktéri uspokojujú symetricky (porov. s výkladom zdvorilosti v lingvistike – v nadväznosti na citovaného Goffmana –, v ktorom sa tento jav opisuje ako snaha o ochranu tváre druhého, teda nejde len o ochranu vlastnej tváre; Brown – Levinson 2007). Riadiaca sila princípu heteroakceptácie sa premieta do spôsobov správania a konania ako ich fundamentálna motivácia. Zásadné tvrdenie, „že východiskovým a cieľovým fenoménom štýlu je koncepcia“ (Miko 1989, s. 81), je prijateľné, a teda akceptovateľný je aj výrok, že „cieľom vnímania (...) nie je sama výrazová štruktúra (...), ale koncepcia“ (op. cit., s. 82). Keďže v koncepcii sa odráža to, čo je konštantné aj aktuálne, stabilné aj premenlivé vo vnútornom svete aktéra, legitímna je otázka, o čo vlastne ide aktérom v konečnom dôsledku, čo má pre nich zásadný význam v sociálnej interakcii. Odpoveďou je, že je to uspokojovanie spomínaných potrieb, teda riadenie sa princípom heteroakceptácie.

ZÁVER

V základe existencie štýlu je pôsobenie troch zákonov, a to zákona kontingentnosti bytia, zákona dištinktivnosti vnímania a zákona semiotickej orientácie človeka. Zákon kontingentnosti bytia určuje, že ani správanie a konanie človeka nemôže byť nealternatívne, vždy sa realizuje v jednom z možných spôsobov. Zákon dištinktivnosti vnímania podmieňuje základnú orientačnú schopnosť človeka – svet vnímať ako rozčlenený na segmenty s dištinktiívnymi vlastnosťami. Zákon semiotickej orientácie človeka určuje, že ľudská bytosť môže rozumieť svetu len jeho semiotizáciou, ktorou sa rozvíja jej orientačná schopnosť. Tieto zákony splodili subjekt štýlu, ktorý prakticky ovládol zákon kontingentnosti bytia v oblasti správania a konania v sociálnom svete na základe toho, že v ňom dozrela schopnosť rozlišovať spôsoby správania a konania a mentálne s nimi zaobchádzať ako so znakmi, teda formami s asociovanými významami. Tým, že človek evolučne dospel k stavu subjektu štýlu, mohol zväčšovať priestor svojej pozitívnej slobody – prakticky ovládaný zákon sa stal novou formou jeho seberealizácie, realizácie jeho možností týkajúcich sa využívania štýlového potenciálu sociálnej interakcie. Bezprostredným motívom štýlovej seberealizácie jednotlivcov bola potreba diferencovať sociálnu interakciu, vyvolaná

meniacimi sa podmienkami. Rozvíjať sa ako subjekt štýlu sa stalo predpokladom viability jednotlivca v sociálnej interakcii. Rozširovanie štýlovej slobody, spočívajúce v odstraňovaní neznalosti v oblasti štýlových štandardov a využívaní vlastného štýlového potenciálu, patrí k podmienkam kultivovania sociálnej interakcie.

Subjekt štýlu je sociokultúrny subjekt, keďže štýl sa objavil v sociálnom živote, keď spôsoby správania a konania nadobudli sociálne relevantné významy v danej kultúre, čo sa udialo ako reakcia na potrebu, resp. záujem ťažiť z možností sociálnej interakcie ohľadne diferenciacie a modifikácie sociálneho vzťahu i sprostredkúvania referenčnej reality v poli pozornosti aktérov. Systematickou sebarealizáciou tento subjekt utváral kultúru danej society ako jej „druhú prírodu“ – druhý prirodzený svet – (porov. s chápaním kultúry ako životného štýlu), v ktorom jednotlivci sú v dôvernom kontakte s týmito – sociokultúrnymi – významami, čo je v základe ich kultúrnej identity. V tomto svete vzájomne na seba pôsobia, sledujúc svoje sociálne potreby a záujmy, ktoré ich motivujú k adaptačnej štrukturácii spôsobov svojich aktivít, teda k jej prispôbovaniu aktuálnym podmienkam interakcie so zreteľom na uspokojenie svojich potrieb a realizáciu svojich záujmov. Racionalita ich aktivít spočíva v navodzovaní interakčného poriadku konformného s preferovaným stavom priebehu a výsledku aktivity.

Táto racionalita predpokladá primeranú racionalitu štylisticky relevantných znalostí. Z holistického chápania jazykového štýlu plynie, že štylistické znalosti sú súčasťou komplexu pragmatických znalostí, ktoré sa vzťahujú na sociálne relevantné spôsoby aktivít vôbec v asociácii s typickými interakčnými kontextami. Subjekt štýlu je pragmatický subjekt, ktorý sa riadi princípom účelnosti a princípom analógie. Účelné správanie a konanie a jeho rozširovanie pomocou analógie je však podriadené princípu heteroakceptácie. Otázka je, či heteroakceptačná vôľa ako prejav tohto princípu nezahŕňa mocenskú vôľu – vôľu nejakým spôsobom ovládnuť koaktéra.

Bibliografia

BOHUNICKÁ, Alena (2020): Funkčné jazykové štýly a ich klasifikácia. In: L. Jílková – K. Mrázková – H. Özörencik (eds.): *Jak je důležité mítí styl. Pocta Janě Hoffmannové*. Praha: NLN s. r. o., s. 38 – 51.

BROWN, Penelope – LEVINSON, Stephen C. (2007): Gesichtsbedrohende Akte. In: S. K. Herrmann – S. Krämer – H. Kuch (eds.): *Verletzende Worte*. Bielefeld: transcript Verlag, s. 59 – 88.

ČERNÍK, Václav – VICENÍK, Jozef – VIŠŇOVSKÝ, Emil (1997): *Historické typy racionality*. Bratislava: Iris. 326 s.

DOLNÍK, Juraj (2012): *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram. 366 s.

DOLNÍK, Juraj (2018): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 198 s.

GEERTZ, Clifford (1987): *Dichte Beschreibung. Beiträge zum Verstehen kultureller Systeme*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 320 s.

von GLASERFELD, Ernst (2012): Konstruktion der Wirklichkeit und des Begriffs der Objektivität. In: H. Gumin – H. Meier (eds.): *Einführung in den Konstruktivismus*. 13. Aufl. München: Piper Verlag, s. 9 – 39.

GOFFMAN, Erving (1967): *Interaction Ritual: Essays in Face – to – Face Behavior*. New York: Anchor Books. 280 s.

HOFSTADTER, Douglas – SANDER, Emmanuel (2018): *Die Analogie. Das Herz des Denkens*. Stuttgart: Klett-Cotta. 600 s.

HONNETH, Axel (1994): *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 352 s.

KAUFMANN, Franz-Xaver (1970): *Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem. Untersuchungen zu einer Wertidee hochdifferenzierter Gesellschaften*. Stuttgart: Enker. 396 s.

LUHMANN, Niklas (1984): *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 675 s.

MIKO, František (1989): *Aspekty literárneho textu. Štúdie 6. Ústav jazykovej a literárnej komunikácie Pedagogickej fakulty v Nitre*. Nitra: Pedagogická fakulta. 208 s.

NAKONEČNÝ, Milan (1998): *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia. 336 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga (2020): Štylistika v kontexte 21. storočia. In: L. Jílková – K. Mrázková – H. Özörencik (eds.): *Jak je důležité míti styl: Pocta Janě Hoffmannové*. Praha: NLN, s. r. o., s. 57 – 67.

ORGOŇOVÁ, Oľga (2022): Kontúry štýlu a štylistika od Jozefa Mistrika po digitálnu éru. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 73, č. 1, s. 40 – 50.

POPITZ, Heinrich (1992): *Phänomene der Macht. Acht Abhandlungen*. 2. Aufl. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). 279 s.

SANDIG, Barbara (1986): *Stilistik der deutschen Sprache*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 368 s.

SEARLE, John R. (2013): *Die Konstruktion der gesellschaftlichen Wirklichkeit. Zur Ontologie sozialer Tatsachen*. Berlin: Suhrkamp Verlag. 250 s.

SEARLE, John R. (2015): *Geist, Sprache und Gesellschaft. Philosophie in der wirklichen Welt*. 3. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 192 s.

SIEP, Ludwig (2014): *Anerkennung als Prinzip der praktischen Philosophie: Untersuchungen zu Hegels Jenaer Philosophie des Geistes*. Hamburg: Felix Meiner Verlag. 341 s.

SLANČOVÁ, Daniela (2003): Východiská interaktívnej štylistiky (Od eklektizmu k integrácii). In: *Slovenská reč*, roč. 68, č. 4, s. 207 – 223.

WATZLAWICK, Paul – BEAVIN, Janet H. – JACKSON, Don D. (1969): *Menschliche Kommunikation. Formen. Störungen, Paradoxien*. Bern – Stuttgart: Huber.